

भू तथा जलाधार व्यवस्थापन तर्फका स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमहरूका लागि कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि (२०८१)

पृष्ठभूमि

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय र मन्त्रालय अन्तरगत रहेको वन निर्देशनालय मातहतको भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय मार्फत भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमहरू संचालनको लागि आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ मा आवश्यक कार्यक्रम र बजेट विनियोजन गरिएको छ । विशेषतः प्रदेशअन्तर्गत रहेका जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापन, दीगो भू उत्पादकत्व संरक्षणका साथै वातावरण संरक्षण, विपद् जोखिम न्युनिकरण, जलवायुजन्य तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन र विकासका पूर्वाधार संरक्षणमा टेवा दिने विभिन्न कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरिएको छ । स्वीकृत कार्यक्रम र विनियोजित बजेटको परिधिभित्र रही कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन, कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन गर्न र गुणस्तरीय प्रतिफल प्राप्त गर्न यस कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०८१ लाई मार्गनिर्देशको रूपमा लिइने छ ।

कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रिया

भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरूको चालु आ.व.२०८१/८२ मा स्वीकृत कृष्याकलापहरू तथा योजनाहरू संचालन गर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३, सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४, सुदूरपश्चिम प्रदेश वन ऐन २०७७ मा भएका प्रावधानहरू, सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार आर्थिक मामिला मन्त्रालयबाट जारी भएको आ व २०८१।०८२ को बजेट कार्यान्वयन मार्गदर्शन पालना गरी कार्य सञ्चालन गरिनेछ ।

घांस, डालेघांस विरुवा, फलफूल विरुवा र बांस विरुवा खरीद वितरण गर्नेकार्य कार्यालयले खरीद प्रक्रिया अनुसार खरीद गरी वितरण गर्ने र बांस विरुवा रोपण जस्ता कार्य उपभोक्ता समुह वा सामुदायिक वन उपभोक्ता समुह समिति मार्फत गर्न सकिनेछ ।

स्वीकृत कार्यक्रमहरू सञ्चालनको लागी स्थान छनौट गर्दा लाभान्वित घरधुरीहरू पहिचान सम्बन्धमा दुविधा उत्पन्न भएमा सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिस बमोजिम गरिनेछ ।

भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय अन्तर्गतका स्विकृत कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू

१. उप जलाधार व्यवस्थापन योजना तयारी

यो कार्यक्रम भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्रको अती संवेदनशिल तथा संवेदनशिल जलाधार क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन योजना तयार गरी उक्त क्षेत्रमा भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले विनियोजन गरिएको हो । यस कार्यक्रम सञ्चालनको लागि कार्यान्वयन गर्ने निकायबाट कार्यक्षेत्रगत शर्तहरू र लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत पश्चात प्रचलित सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमावली बमोजिम परामर्शदाता छनौट गरी परामर्श सेवा खरिद गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । उप जलाधार व्यवस्थापन योजना तयारी गर्दा सम्बन्धित स्थानिय तह संग समन्वय गरी तयार गरिनेछ ।

२. वायोइन्जिनियरिङ्ग पद्धतीबाट खोला नदी किनार संरक्षण

वर्षेनी विभिन्न प्राकृतिक, मानवीय तथा जलवायु परिवर्तनजन्य कारणहरू बाट वाढी, नदी किनार कटान तथा अन्य भू स्खलन जस्ता समस्याहरू सृजना हुनेगरेको छ । उक्त समस्याहरूको समाधानका लागि वातावरणमैत्री रूपबाट साना खोला नाला तथा नदीहरूको छेउ तथा किनारमा अवस्यकता अनुसार विरुवा सहित संरचना निर्माण गरी खोला नदी किनार संरक्षण गर्ने साथसाथै हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य हुनेछ ।

यस अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- बाँसको छेकवाँध, बाँसको तटबन्धन (Bamboo check dam and Revetment work with sand filled bag)
- Dry/loose stone, brush stone check dam, rip-rap structures ।
- Gabion revetment, Check dam
- वायोइन्जिनियरिङ्ग संरचना तथा कम खर्चिलो भू-संरक्षण, वृक्षारोपण, बाँस रोपण, वाटलिड तथा टर्फिड (घाँसको चपरी), चाडै हुर्किने, जरा धेरै फैलिने होचो प्रकृतिका झाडिदार विरुवाहरूलाई प्राथमिकता ।
- नदी किनारमा हरित पेटीका निर्माण ।

३. आकष्मिक भू-संरक्षण कार्यक्रम

आकष्मिक रूपमा आइपर्ने प्राकृतिक विपदले व्यक्तिको घरबास नै उठिबास हुने वा बस्तीमा पुर्ै असर पर्न जाने अवस्था भई पीडित व्यक्तिले उपभोक्ता समिति बनाई राहत प्राप्त गर्न कठिनाई हुने

प्रमोद भट्टराई
प्रदेश सचिव

अवस्थामा पीडित व्यक्तिलाई कार्यालयबाट तत्काल राहत स्वरूप संरक्षण कार्यमा सहयोग उपलब्ध गराउन यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। विपदमा परेका घर परिवारलाई निजहरूको घर वस्ती संरक्षणको लागि कार्यक्रम सहयोग गर्दा प्रभावित घरधुरीलाई लाभग्राही मानी सञ्चालन गर्न सकिने छ। खास गरी वर्षायाम तथा त्यसको अधिपछि वा अन्य समयमा आकस्मिक रूपमा जानसक्ने पहिरो, बाढी गएका स्थानहरूमा प्रहरी मुचुल्का र बडा सिफारिस वा जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिको निर्णयका आधारमा थप क्षति न्यूनिकरण तथा जन धनको सुरक्षा गर्नको लागि आवश्यक पर्ने तारजाली लगायतका अन्य उपकरण/सामग्री खरिद गरी उपलब्ध गराउन सकिने छ।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन्।

- बायोइन्जिनियरिङ्ग संरचना निर्माण तथा व्यवस्थापन।
- संरक्षण वृक्षारोपण तथा हरियाली प्रबर्धन कार्यक्रम।
- ग्यावियन तारजाली खरिद गरी वितरण कार्य।

४. संरक्षण पार्श्वचित्र प्रकाशन (Activity Profile publication)

भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरूबाट हरेक आ.व मा सञ्चालन गरिने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूको विस्तृत विवरण समेटिएको पुस्तिका तयार गरी प्रकाशन गर्नु पर्नेछ। यस पार्श्वचित्रमा हरेक क्रियाकलापहरूको विस्तृत विवरण जस्तै आ.व, कार्यक्रमको नाम, कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सेवा प्रदायकको नाम, ठेगाना र सम्पर्क नम्बर, सञ्चालन गरिएको स्थान, लागत, कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुको उद्देश्य, प्रयोग गरिएका संरक्षणका विधि तथा प्रक्रिया, कार्यक्रमको असर तथा प्रभावकारिता, लाभान्वित घरधुरी, कार्यक्रम कार्यान्वयनका सिकाईहरू, कार्यालयको साइट इन्चार्ज र कार्यालय प्रमुखको नाम लगायतका विषयहरू उल्लेख भएको हुनुपर्नेछ। साथै कार्यक्रम सञ्चालन हुनु अगाडीको, सञ्चालन भैरहेको र सम्पन्न पछिको तस्वीरहरू अनिवार्य रूपमा संलग्न गर्नुपर्नेछ।

५. विउ/विरुवा खरिद तथा वितरण

कम उत्पादन हुने निजी वा सामुदायिक जमिनको सुधार गर्न वा खाली निजी तथा सामुदायिक जमिन एवम् भिराला पाखाबारीमा स्थायी रूपमा भू उपयोगमा परिवर्तन ल्याई उत्पादकत्व वृद्धि गर्न बढि उत्पादन दिने खालका तथा बहु उपयोगी फलफूल, डालेघाँस, विरुवाहरू रोप्ने कार्यका लागि आवश्यकता अनुसार विउ तथा विरुवा उपलब्ध गराउने। त्यसै गरी भिरालो जमिन, ग्रामिण सडक जस्ता भू क्षय हुने, खहरे वा खोला किनारा लगायतका स्थानहरूमा भू तथा जलाधार संरक्षणका लागि

प्रमोद भट्टराई
प्रदेश सचिव

बहुउपयोगी घांस, अमृसो तथा बांसको विरुवा, राइजोम रोपण गर्ने। यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- संरक्षण समुह पहिचान र सशक्तिकरण ।
- विभिन्न फलफूल, डालेघाँस, अम्रिसो, घाँस, बाँस तथा राइजोम, आदि जिल्लामा बढी माग भएका भू संरक्षण तथा आयआर्जनका दृष्टिकोणबाट महत्वपूर्ण विरुवाहरू खरिद गर्ने, ढुवानी, वितरण तथा रोपण र संरक्षण।
- बांस विरुवा खरीद वितरण : विभिन्न भू संरक्षण उपभोक्ता समुह र वन समुहहरूबाट गल्छी पहिरो खोलाकिनार तथा खोलाले छोडेको जग्गामा रोपण गर्ने बांस विरुवाको माग संकलन गरी बांस रोपणको लागि बांस विरुवा वितरण गर्न सकिनेछ।
- घेरवार सहितको बांस रोपण: नदिले छोडेको खाली जग्गा र सामुदायिक वनको खाली रहेको जग्गामा उपभोक्ता समुह मार्फत वा सामुदायिक वन उपभोक्ता समुह मार्फत घेरवार सहितको बांस रोपण गर्न सकिनेछ।
- विरुवा माग निवेदन तथा वितरण रजिस्टर तयार पार्ने।

६. पहिरो गल्छी नियन्त्रण/ भू-क्षय नियन्त्रण तथा उपचार

वर्षातको पानी लगायत अन्य प्राकृतिक तथा कृत्रिम कारणले गएको वा जानसक्ने पहिरो, गल्छी, भू-क्षय आदिबाट हुन सक्ने सम्भाव्य जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्दै जनधनको रक्षा, महत्वपूर्ण विकासका पूर्वाधारहरू तथा अन्य वातावरणीय पक्षहरूको एकीकृत रूपमा संरक्षण गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ।

यस अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- Dry/loose stone, brush stone checkdam, rip-rap structures ।
- Sediment, debris flow control structures construction
- वायोइन्जिनियरिङ्ग संरचना तथा कम खर्चिलो भू-संरक्षण, वृक्षारोपण, वाटलिड तथा टर्फिड (घाँसको चपरी), चाडै हुर्किने र धेरै जरा फैलिने होचा प्रकृतिका झाडिदार विरुवाहरूलाई प्राथमिकता।
- भल तर्काउने कुलो, चेकड्याम, नाला, रिटेनिड वाल निर्माण।
- जुट नेटिड लगायतका अन्य जैविक तथा इन्जिनियरिङ्ग संरचना निर्माण।

७. संरक्षण पोखरी/ रिचार्ज पोखरी निर्माण

जलाधार क्षेत्रको स्थान विशेषमा जलभरण क्षमता बढाउन र जमिनमुनिको पानीको सतह बढाई सुख्खायाममा पानीको उपलब्धता बढाउन तथा उपल्लो भू-भागबाट तल्लो भू-भागमा बगेर आउने भलपानी र भूक्षय व्यवस्थापन गर्नका लागि जलभरण पोखरी, ट्रेञ्च तथा संरक्षण वृक्षारोपणजस्ता क्रियाकलापहरू गर्नु यस कार्यक्रमको उद्देश्य हो। साथै, धारा पधेराबाट खेर जाने पानी र वर्षाको भलको पानी संकलन गरी सुख्खा मौसममा खेतबारी सिंचाई गर्न र भल बाढी कम गर्न गाउँघरमा भइरहेका पोखरीहरूलाई मर्मत गर्ने र आवश्यकता अनुसारको नयाँ पोखरी निर्माण गर्ने कार्यहरू यस कार्यक्रम अन्तर्गत गर्न सकिने छन्।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन्।

- पराम्परागत रूपमा रहेका कुवा, पोखरी तथा ताल संरक्षण।
- जलभरण संरचना (Recharge pit etc.), संरक्षण पोखरी, तारबार।
- Run-off harvesting dam निर्माण।
- हरियाली प्रवर्धन (विशेषतः चाडै हुकिने र धेरै जरा फैलिने जातका विरूवा रोपणमा प्राथमिकता)।

८ . खोला/खहरे/नदी किनार संरक्षण/तटबन्धनिर्माण

वर्षाको समयमा उल्लेख आउने बाढीबाट खोला तथा नदी किनार तथा आसपासका खेतीयोग्य जमिन र घरवस्तीको संरक्षण गर्नु यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ। सम्बन्धित नदी तथा खोला किनारमा संरक्षण संरचना निर्माण गर्दा आवश्यक पर्ने बहाव क्षेत्र नघटाई नदीको बहावलाई सन्तुलन तथा किनारा स्थिरिकरण गर्न सकिन्छ।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन्।

- तटबन्ध निर्माण (Embankment construction, protection walls)
- Spurs/gabion structures construction
- River training works, waterways management
- Sediments/siltation trap/structures constructions, flow retarding structures, breakers, checkdams

प्रमोद भट्टराई
प्रदेश सचिव

- जल प्रवाह व्यवस्थापनका लागि हरित प्रविधि विकास, Green belts/buffer strips, slope stabilization through bio-engineering/vegetative measure (trees, fruit trees, grass plantation) on both bank.

९. पानी मुहान संरक्षण

प्राकृतिक रूपमा रहेका महत्वपूर्ण र सुक्न लागेका पानीका स्रोतहरूको पहिचान र वस्तुस्थिति विश्लेषण गरी प्राथमिकताका आधारमा पानीका स्रोतहरूको दीगो संरक्षण, व्यवस्थापन तथा पानीको उपलब्धतामा वृद्धि गर्नु यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ।

यस कार्यक्रममा निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन्।

- पानीको मूलको पहिचान गरी स्रोत संरक्षण कार्य।
- मुहानको जलाधार क्षेत्र वरिपरि वृक्षारोपण (घांस, बाँस, विरुवा र फलफूल) तथा तारबार कार्य।
- भू तथा जलाधार संरक्षण सम्बन्धी संरचना निर्माण चेक ड्याम, रिटेनिड वाल, आदि कार्य।

१०. साना सिंचाई पोखरी तथा कुलो निर्माण, मर्मत तथा संरक्षण

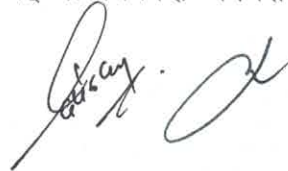
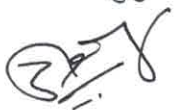
बाढी, पहिरो तथा भूक्षयद्वारा प्रभावित भएको सिंचाई कुलोको संरक्षण, मर्मत तथा स्तर सुधार गर्न वा आवश्यक स्थानमा स-साना नयाँ सिंचाई कुलो निर्माण गरी भूमिको उत्पादकत्व वृद्धि गर्दै सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु यो कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य हो। जैविक तथा इन्जिनियरिङ्ग संरचनाद्वारा सिंचाई कुलोलाई संरक्षण गर्ने, पुरिनबाट बचाउने, आसपासका क्षेत्रहरूमा भूसंरक्षण गर्न तथा पानीको मात्रा बढाउन समेत यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

- सिंचाई कुलो सुधार, मर्मत सम्भार कार्य।
- Check dam, retaining wall जस्ता इन्जिनियरिङ्ग संरचना निर्माण।
- निर्मित सिंचाई कुलो मर्मत (कुलोको भुईँ तथा भित्ताबाट पानी चुहिने भएमा सिमेन्ट लगाई मर्मत गर्ने)।
- कुलो मुहान वरिपरि आवश्यकता अनुसारको वृक्ष, बाँस, घाँस वा वनस्पति रोपण गर्ने।

११. भवन, ग्यारेज, कार्यालय कम्पाउण्ड मर्मत सम्भार

यो कार्यक्रमको उद्देश्य निर्मित कार्यालय भवन तथा आवास भवनहरूको दिगो उपयोगका लागि मर्मत सुधार गर्ने हो। यस कार्यक्रमको कार्यान्वयन वाट जिर्ण भवनहरूको मर्मत भइ भौतिक पुर्वाधारको संरक्षण हुनुका साथै कार्य वातावरणमा सुधार भइ प्रभावकारी कार्यसम्पादनमा टेवा पुग्नेछ। यस

कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि मर्मत सुधार गर्नुपर्ने कार्यालय तथा आवास भवन तथा परिषरको मर्मत सुधारका लागि लागत अनुमान तयार गरी स्विकृती पश्चात प्रचलित सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमावली बमोजिम गरिनेछ ।

१२. तालिम सञ्चालन (भू संरक्षण सचेतना, कम खर्चिलो भू संरक्षण प्रविधि, विद्यालया संरक्षण शिक्षा, जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी तालिम)

साधारणतया भू संरक्षणका कार्यहरू आर्थिक रूपमा महंगो र आधुनिक प्रविधिको आवश्यकता पर्ने हुन्छ । यद्यपी जस्तो सुकै स्थानमा पनि यस्तै महंगा इन्जिनियरिङ संरचना र प्रविधि चाहिन्छ भन्ने मानसिकता र सोही बमोजिम व्यवहारमा समेत ल्याउंदा हाम्रो जस्तो सिमित श्रोत साधन भएको अवस्थामा यस्ता कार्यहरू गर्न संभव हुदैन । त्यसैले स्थान र भू क्षयको प्रकृति हेरी स्थानीय रूपमा उपलब्ध श्रोत साधन प्रयोग गरेर कम खर्चमा पनि भू तथा वातावरणमैत्री एवं जलवायुमैत्री भू संरक्षणका कार्यहरू संचालन गर्न सकिन्छ भन्ने ज्ञान, सीप, सचेतना र कम खर्चिलो भू संरक्षण प्रविधि लगायत जलाधार व्यवस्थापनका महत्वबारे स्थानीय जनता, उपभोक्ता समिति तथा विद्यार्थीहरूलाई प्रदान गर्न यो तालिम, सचेतना, संरक्षण शिक्षा कार्यक्रम राखिएको हो । कम खर्चिलो भू संरक्षण प्रविधि तालिम विशेषतः फिल्ड स्तरमा अभ्यास तथा सञ्चालन गरी अझ प्रभावकारी बनाउन सकिने छ । साथै जलवायु परिवर्तनका कारण, असर तथा प्रकोप र यसलाई स्थानीय तहमा अनुकुलन तथा न्यूनिकरण गर्ने विषयहरूमा उपभोक्ता वा संरक्षण समुह र स्थानीयको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम र विद्यार्थीहरूमा सचेतना अभिवृद्धि गर्न विद्यालयमा संरक्षण शिक्षा सञ्चालन गर्न सकिने छ । यस कार्यक्रम वन तथा वातावरण मन्त्रालयको तालिम गोष्ठीको लागि तयार गरिएको नर्मस तथा प्रचलित कानूनको आधारमा रकम खर्च गर्न सकिनेछ ।

१३. कन्टिन्जेन्सी रकम खर्च

कार्यालयले उपभोक्ता समुह संग वा ठेक्का प्रक्रिया वाट पुंजिगत रकम खर्च हुनेगरी योजना संचालन गर्दा नियमानुसार कन्टिन्जेन्सी रकम कट्टा गरिनेछ र त्यस्तो रकम सुपरभाइजर, अनुगमन मुल्यांकन (दैनिक भ्रमण भत्ता, अन्य निकायवाट गराइने अनुगमन), स्टेशनरी, कार्यालय सामान, यातायात खर्च, सवारी साधन मर्मत तथा इन्धन र कार्यक्रम प्रचार प्रसारमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र तर्फकोमा कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि २०८१

(१) वन रक्षक गेम स्काउट सिनियर गेमस्काउट र फरेष्टर स्तरीय वन सम्बन्धी आधारभूत सेवाकालीन तालिम (३० कार्यदिने)

वन वन्यजन्तु संरक्षण तथा व्यवस्थापन, वन स्रोत सर्भेक्षण, वन मापन, वन प्रशासन, कानुनी कार्यविधि लगायतका विषयमा वन रक्षक, गेमस्काउट, सिनियर गेमस्काउट र फरेष्टरहरूको दक्षता अभिवृद्धि गरी सहजीकरण गर्ने सीप र कार्यक्षमता बढाई प्रवाह गरिने सेवालाई स्तरीय, चुस्त, दुरुस्त बनाउने अभिप्रायले यो कार्यक्रम राखिएको हो । यो सेवाकालीन तालिमको म्यानुअल (तत्कालीन केन्द्रीय वन तालिम तथा प्रचार प्रसार केन्द्रको पाठ्यक्रममा समय अनुसार थपघट गरी अनुसार सञ्चालन गरिने छ । यस कार्यक्रमका सहभागीहरूलाई तालिमको अन्त्यमा लिईएको मूल्याङ्कन परीक्षा पश्चात् प्रमाण पत्र दिईने छ ।

यस शीर्षकको बजेट तालिमका सहभागी दैनिक भ्रमण भत्ता, प्रशिक्षण भत्ता, समन्वय भत्ता, स्टेशनरी, तालिम सामग्री, सेसन फि, हेण्डआउट, खाजा, यातायात खर्च, ईन्धन, हलभाडा, गाडी भाडा, संचार, प्रतिवेदन लेखन लगायतमा प्रचलित ऐन, नियम र नमर्सको परिधि भित्र रही लागत अनुमान स्वीकृत गराई खर्च गर्न सकिने छ ।

कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि तालिम सञ्चालन मिति, स्थान, पाठ्यक्रम तथा छलफलका विषयहरू, सहभागीको नामावली, उपलब्धी, पृष्ठपोषण र भए गरेको खर्च विल भरपाईहरू समेतको प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने छ । कार्यक्रम सञ्चालनमा वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रका प्रशिक्षक एवं आवश्यकता अनुसार सम्बन्धीत विषयका विज्ञहरूलाई समेत प्रशिक्षकको रूपमा बोलाई सञ्चालन गर्न सकिने छ । तालिमका सहभागीहरू छनौट गर्दा वा तालिममा सहभागी गराउँदा विगतमा यस प्रकारको तालिम नलिएका र वन सम्बन्धी लेभल २ को परीक्षा पास नगरेका सहभागीहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने छ ।

उपलब्धीहरू: प्रदेश अन्तरगतमा कार्यरत वन रक्षक तथा फरेष्टरहरूले सेवाकालीन तालिम प्राप्त गरी कर्मचारीहरूमा दक्षता अभिवृद्धिभई कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता आएको हुनेछ ।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भरपाई, फोटो, आदि ।

(२) वन अपराध अनुसन्धान तथा मुद्दा दायरी तालिम

वन जंगल तथा वन्यजन्तुको संरक्षणको लागि अवैध वन कटानी, चोरी निकासी, वन अतिक्रमण, आगलागी वा वनडढेलो, वन्यजन्तुहरूको चोरी शिकारी र आखेटोपहारको अवैध ओसारपसार जस्ता कार्यहरूमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई कानून बमोजिम सजाय दिलाउन र यस प्रकारका गतिविधिहरू निरुत्साहीत गर्न अपराधमा संलग्न

व्यक्तिहरूलाई प्रचलित ऐन नियम वमोजिम मुद्दा चलाउन अत्यावश्यक हुन्छ । वन तथा वन्यजन्तु अपराधका मुद्दाहरूको सफलतामा कुशलतापूर्वक गरिने अपराध अनुसन्धान तथा अभियोजनाको सर्वोपरि महत्व हुन्छ । यसको लागि वन तथा वन्यजन्तु अपराध अनुसन्धानमा संलग्न कर्मचारीहरूमा यस सम्बन्धी आवश्यक ज्ञान, सीप, दक्षता तथा अवधारणात्मक स्पष्टता हुन अपरिहार्य छ । तसर्थ वन तथा वन्यजन्तु अपराध अनुसन्धान तथा मुद्दा दायरी गर्न कानूनी रूपमा अधिकारप्राप्त कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नको लागि यो तालिम संचालन गरिने छ ।

तालिमका सहभागी एवं प्रशिक्षकहरूलाई प्रचलित तालिम सम्बन्धी नर्मस वमोजिम सेवा सुविधा प्रदान गरिने छ । यस तालिममा विनियोजित रकम सहभागी तथा प्रशिक्षक, सहजकर्ता, स्रोतव्यक्ति, तालिम संयोजक, सहसंयोजन, प्रतिवेदक एवं सहयोगी कर्मचारीहरूको भत्ता, सेसन फि, हेण्डआउट्स, तालिम सामग्री, आवास, खाना, खाजा, फिल्ड भ्रमण र सोको लागि सवारी साधन रिजर्भ भाडा, स्टेसनरी, फोटोकपी, व्यानर, प्रमाणपत्र, पानी, ईन्धन, आदिमा खर्च गर्न सकिने छ ।

तालिम समाप्त भएपश्चात तालिम संचालन गर्न पेशकी रकम बुझिलिने कर्मचारीले तालिमको प्रतिवेदन, बील भर्पाई तथा फोटोहरू समावेश गरी नियमानुसार तोकिएको समय भित्र पेश गर्नु पर्ने छ ।

उपलब्धीहरू: वन प्राविधिक कर्मचारीहरूको दक्षता अभिवृद्धिभई मुद्दा अनुसन्धान सम्बन्धी कार्यमा प्रभावकारीता आएको हुनेछ ।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भर्पाई, फोटो, आदि ।

(३) R-Package Training

आजको युग विज्ञान तथा सूचना प्रविधिको युग हो । परम्परागत कार्यशैली तथा प्रविधिको तुलनामा हालको कम्प्युटर प्रविधिले प्राकृतिक स्रोत संरक्षण एवं व्यवस्थापनमा ठूलो क्रान्ति ल्याउनुका साथै कामलाई सरल, सहज, प्रभावकारी एवं कम खर्चिलो र छिटो छरितो बनाएको छ । यसै तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दै वन जंगल तथा वन्यजन्तुको संरक्षण व्यवस्थापनको लागि विभिन्न प्रकारका योजना तर्जुमा गर्न, कार्यमूलक अध्ययन गर्न, कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न र प्रतिवेदनहरू तयार गर्नका साथै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि यस सम्बन्धी काममा संलग्न कर्मचारीहरूमा कम्प्युटरमा आधारित विभिन्न किसिमका प्रोग्रामहरूको ज्ञान हुनका साथै उक्त प्रोग्राम वा प्याकेजहरू कुशलतापूर्वक प्रयोग गर्ने सीपसमेत हुन अपरिहार्य छ । तसर्थ वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी कार्यमा संलग्न रेन्जर तथा अधिकृत स्तरका कर्मचारीहरूको लागि यो तालिम कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

तालिमको संचालन एवं तालिमका सहभागी एवं प्रशिक्षकहरूलाई प्रचलित तालिम सम्बन्धी नर्मस वमोजिम सेवा सुविधा प्रदान गरिने छ । यस तालिममा विनियोजित रकम सहभागि तथा प्रशिक्षक, सहजकर्ता, स्रोतव्यक्ति, तालिम संयोजक, सहसंयोजन, प्रतिवेदक एवं सहयोगी कर्मचारीहरूको भत्ता, सेसन फि, हेण्डआउट्स, तालिम सामाग्री, आवास, खाना, खाजा, फिल्ड भ्रमण र सोको लागि सवारी साधन रिजर्भ भाडा, स्टेसनरी, फोटोकपी, व्यानर, प्रमाणपत्र, पानी, ईन्धन, आदिमा खर्च गर्न सकिने छ ।

तालिम सम्पन्न भएपश्चात तालिम संचालन गर्न पेशकी रकम बुझिलिने कर्मचारीले तालिमको प्रतिवेदन, वील भर्पाई तथा फोटोहरू समावेश गरी नियमले तोकेको समय भित्र पेश गर्नु पर्ने छ ।

उपलब्धीहरू: वन प्राविधिक कर्मचारीहरूको आधुनिक प्रविधिमैत्री दक्षता अभिवृद्धिभई वन मापन, नक्साङ्कन लगायतका कार्यहरूमा कार्यमा प्रभावकारीता आएको हुनेछ ।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भरपाई, फोटो, आदि ।

(४) जलाधार व्यवस्थापन योजना तयारी तालिम

जलाधारको समुचित व्यवस्थापन गरी बाढी, पहिरो, भू-क्षय, नदी कटान नियन्त्रण गर्नुका साथै माटोको उर्वराशक्ति जोगाउँदै दिगो विकास र जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउनु आजको प्रमुख चुनौती हो । देशका अन्य प्रदेशहरूजस्तै सुदूरपश्चिम प्रदेश पनि कमलो भू-भौगर्भिक वनोट, अव्यवस्थित एवं अवैज्ञानिक भू-उपयोग जस्ता समस्याहरूका साथै जलको समुचित व्यवस्थापन नहुँदा मनसुनजन्य विपद र अन्य प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिममा रहेको छ । यस्ता चुनौतीहरूको सामनना गर्न भू तथा जलाधार व्यवस्थापनका कृयाकलापहरूलाई नदिप्रणाली, जलाधार तथा उपजलाधार स्तरमा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सकृय र अर्थपूर्ण सहभागितामा योजनावद्ध तवरले संचालन गर्न अपरिहार्य छ । यसै तथ्यलाई दृष्टिगत गरी भू तथा जलाधार व्यवस्थापनका कृयाकलापहरू कार्यान्वयन गर्न तथा समुदायमा यस प्रकारका कृयाकलापहरू कार्यान्वयनमा सहजिकरण गर्ने कार्यमा संलग्न उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय र मातहतका रेञ्जर तथा अधिकृत स्तरका कर्मचारीहरूमा जलाधार व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत ज्ञान, सीप तथा दक्षता अभिवृद्धिको लागि यो तालिम कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

तालिमका सहभागी एवं प्रशिक्षकहरूलाई प्रचलित तालिम सम्बन्धी नर्मस वमोजिम सेवा सुविधा प्रदान गरिने छ । यस तालिममा विनियोजित रकम सहभागि तथा प्रशिक्षक, सहजकर्ता, स्रोतव्यक्ति, तालिम संयोजक, सहसंयोजन, प्रतिवेदक एवं सहयोगी कर्मचारीहरूको भत्ता, सेसन फि, हेण्डआउट्स, तालिम सामाग्री, आवास,

खाना, खाजा, फिल्ड भ्रमण र सोको लागि सवारी साधन रिजर्भ भाडा, स्टेसनरी, फोटोकपी, व्यानर, प्रमाणपत्र, पानी, ईन्धन, आदिमा खर्च गर्न सकिने छ ।

तालिम समाप्त भएपश्चात तालिम संचालन गर्न पेशकी रकम बुझिलिने कर्मचारीले तलिमको प्रतिवेदन, बील भर्पाई तथा फोटोहरू समावेश गरी नियमानुसार तोकिएको समय भित्र पेश गर्नु पर्ने छ ।

उपलब्धीहरू: कर्मचारीहरूको दक्षता अभिवृद्धिभई जलाधार ब्यवस्थापन योजना तयारी गर्न सक्षम भएका हुनेछन्।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भर्पाई, फोटो, आदि ।

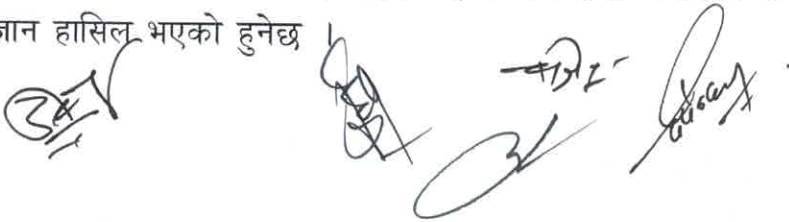
(५) वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षण सम्बन्धी अन्तर प्रदेशिय नवीनतम कार्यक्रमहरूको अनुभव आदानप्रदान तथा कार्यक्रम अवलोकन (कर्मचारी)

विभिन्न प्रदेशहरूमा दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षण सम्बन्धि विभिन्न असल अभ्यासहरूमार्फत सकारात्मक उपलब्धिहरू हाँसिल गरेका समाचारहरू प्राप्त हुने गरेका छन् । यसरी विभिन्न प्रदेशहरूले गरेका सकारात्मक प्रयास तथा असल अभ्याहरूबाट सिकेर यस प्रदेशमा पनि समान प्रकृतिका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न सके वनको दिगो व्यवस्थापन एवं भू तथा जलाधार संरक्षणका कार्यहरूमा प्रभावकारिता वढाउन सकिने देखिन्छ । यसै तथ्यलाई दृष्टिगत गरी नेपालका विभिन्न प्रदेशहरूमा स्थलगत अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरी वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका कार्यहरूमा संलग्न रेञ्जर तथा अधिकृत स्तरका कर्मचारीहरूमा नवीन एवं व्यवहारिक ज्ञान, सीप तथा दक्षता अभिवृद्धि गर्न गराउनको लागि यो अवलोकन भ्रमण कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

अवलोकन भ्रमणमा संलग्न सहभागी एवं प्रशिक्षकहरूलाई प्रचलित खर्चको मापदण्ड वा नर्मस वमोजिम सेवा सुविधा प्रदान गरिने छ । यस शिर्षकमा विनियोजित रकम सहभागि तथा सहजकर्ता, स्रोतव्यक्ति, संयोजक, सहसंयोजन, प्रतिवेदक एवं सहयोगी कर्मचारीहरूको भत्ता, सेसन फि, हेण्डआउट्स, तालिम सामाग्री, आवास, खाना, खाजा, फिल्ड भ्रमण र सोको लागि सवारीसाधन रिजर्भ भाडा, स्थलगत प्रवेश शुल्क, स्टेसनरी, फोटोकपी, व्यानर, प्रमाणपत्र, पानी, ईन्धन, आदिमा खर्च गर्न सकिने छ ।

अवलोकन भ्रमण समाप्त भएपश्चात कार्यक्रम संचालनार्थ पेशकी रकम बुझिलिने कर्मचारीले अवलोकन भ्रमण प्रतिवेदन, बील भर्पाई तथा फोटोहरू समावेश गरी नियमानुसार तोकिएको समय भित्र पेश गर्नु पर्ने छ ।

उपलब्धीहरू: प्रदेशमा कार्यरत उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय र अन्तरगतका कर्मचारीहरूले अन्य प्रदेशका विभिन्न स्थानमा सञ्चालन भएका वन तथा जलाधार सम्बन्धी नवीनतम कार्यहरूको अवलोकन गरी ज्ञान हासिल भएको हुनेछ ।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भरपाई, फोटो, आदि ।

(६) मन्त्रालय र मातहतका कार्यालय प्रमुख तथा लेखा प्रमुखहरूलाई सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी तालिम वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको रूपमा नागरिकहरूको करबाट वा वैदेशिक अनुदान वा ऋणबापत प्राप्तहुने रकम मितव्ययी, पारदर्शी, प्रभावकारी एवं दक्षतापूर्ण तरिकाले नियमानुसार खर्च गरी आशातित प्रतिफल प्राप्त गर्न कार्यालय वा खर्चकेन्द्रमा कार्यरत जिम्मेवार व्यक्तिहरू (कार्यालय प्रमुख तथा लेखा प्रमुख) लाई सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी कानून, त्यसका प्रकृया, खरिद विधी एवं गुणस्तर सम्बन्धमा स्पष्ट जानकारी एवं खरिद सम्बन्धी ज्ञान तथा सीप हुन अत्यावश्यक छ । यसै तथ्यलाई दृष्टिगत गरी लेखा तथा कार्यालय प्रमुखहरूमा सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी ज्ञान तथा सीपको अभिवृद्धि गराउनका साथै अवधारणागत सुस्पष्टता कायम गराउँदै बुझाईमा एकरूपता कायम गर्नको लागि समेत यो तालिम कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

तालिममा संलग्न सहभागी एवं प्रशिक्षकहरूलाई प्रचलित खर्चको मापदण्ड वा नर्मस बमोजिम सेवा सुविधा प्रदान गरिने छ । यस अवलोकन भ्रमण कार्यक्रममा विनियोजित रकम सहभागी तथा सहजकर्ता, स्रोतव्यक्ति, संयोजक, सहसंयोजन, प्रतिवेदक एवं सहयोगी कर्मचारीहरूको भत्ता, सेसन फि, हेण्डआउट्स, तालिम सामग्री, आवास, खाना, खाजा, स्टेसनरी, फोटोकपी, व्यानर, प्रमाणपत्र, पानी, ईन्धन, आदिमा खर्च गर्न सकिने छ । तालिम कार्यक्रम समाप्त भएपश्चात कार्यक्रम संचालनार्थ पेशकी रकम बुझिलिने कर्मचारीले तालिम प्रतिवेदन, बील भर्पाई तथा फोटोहरू समावेश गरी नियमानुसार तोकिएको समय भित्र पेश गर्नु पर्ने छ ।

उपलब्धीहरू: मन्त्रालय र मातहतका कर्मचारीहरू खरिद सम्बन्धी कानूनी प्रकृया बारे जानकार हुनेछन् ।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भरपाई, फोटो, आदि ।

(७) Satellite Image Processing Training for Forest Officers and Ranger

आजको युग विज्ञान तथा सूचना प्रविधिको युग हो । परम्परागत कार्यशैली तथा प्रविधिको तुलनामा हालको दूर संवेदनशील तथा कम्प्युटर प्रविधिले प्राकृतिक स्रोत संरक्षण एवं व्यवस्थापनमा ठूलो क्रान्ति ल्याउनुका साथै कामलाई सरल, सहज, प्रभावकारी एवं कम खर्चिलो र छिटो छरितो बनाएको छ । यसै तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दै वन जंगल तथा वन्यजन्तुको संरक्षण व्यवस्थापनको लागि विभिन्न प्रकारका योजना तर्नुमा गर्न, भूउपयोग क्षेत्रको वर्तमान अवस्था तथा समयअन्तरालमा आएको परिवर्तनको आँकलन गर्न, कार्यमूलक अध्ययन गर्न, कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न र प्रतिवेदनहरू तयार गर्नका साथै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि यस सम्बन्धी काममा संलग्न कर्मचारीहरूमा स्याटेलाईटमा आधारित रिमोट सेन्सिङ तथा सोको विश्लेषणको लागि

कम्प्यूटरमा आधारित विभिन्न किसिमका सीप तथा ज्ञान हुनका साथै यस्ता प्रोग्राम वा प्याकेजहरू कूशलतापूर्वक प्रयोग गर्ने सीपसमेत हुन अपरिहार्य छ । तसर्थ वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी कार्यमा संलग्न रेन्जर तथा अधिकृत स्तरका कर्मचारीहरूको लागि यो तालिम कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

तालिमको संचालन एवं तालिमका सहभागी एवं प्रशिक्षकहरूलाई प्रचलित तालिम सम्बन्धी नर्मस वमोजिम सेवा सुविधा प्रदान गरिने छ । यस तालिममा विनियोजित रकम सहभागी तथा प्रशिक्षक, सहजकर्ता, स्रोतव्यक्ति, तालिम संयोजक, सहसंयोजन, प्रतिवेदक एवं सहयोगी कर्मचारीहरूको भत्ता, सेसन फि, हेण्डआउट्स, तालिम सामाग्री, आवास, खाना, खाजा, फिल्ड भ्रमण र सोको लागि सवारी साधन रिजर्भ भाडा, स्टेसनरी, फोटोकपी, व्यानर, प्रमाणपत्र, पानी, ईन्धन, आदिमा खर्च गर्न सकिने छ ।

तालिम सम्पन्न भएपश्चात तालिम संचालन गर्न पेशकी रकम बुझिलिने कर्मचारीले तालिमको प्रतिवेदन, बील भर्पाई तथा फोटोहरू समावेश गरी नियमले तोकेको समय भित्र पेश गर्नु पर्ने छ ।

(C) Training on Data Analysis and Excel Spread Sheet

पछिल्लो समयमा विश्वमा कम्प्यूटर एवं सुचना प्रविधिको क्षेत्रमा विकास भएको नविनतम प्रविधिले हामीले सम्पादन गर्ने काम तथा सोको गुणस्तर र लागतमा आमूल परिवर्तन ल्याउनुका साथै परम्परागत कार्यशैली तथा प्रविधिको तुलनामा कामलाई सरल, सहज, प्रभावकारी एवं कम खर्चिलो र छिटो छरितो बनाएको छ । यसै तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दै वन जंगल तथा वन्यजन्तुको संरक्षण व्यवस्थापनका साथै भू तथा जलाधार व्यवस्थापनको लागि विभिन्न प्रकारका योजना तर्जुमा गर्न, कार्यमूलक अध्ययन गर्न, कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न र प्रतिवेदनहरू तयार गर्न, डाटावेस राख्न र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्नका साथै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि यस सम्बन्धी काममा संलग्न कर्मचारीहरूमा स्याटेलाईटमा आधारित रिमोट सेन्सिङ तथा सोको विश्लेषणको लागि कम्प्यूटरमा आधारित विभिन्न किसिमका सीप तथा ज्ञान हुनका साथै Data Analysis and Excel Spread Sheet सम्बन्धी प्याकेजहरू कूशलतापूर्वक प्रयोग गर्ने सीप समेत हुन अपरिहार्य छ । तसर्थ वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी कार्यमा संलग्न रेन्जर तथा अधिकृत स्तरका कर्मचारीहरूको लागि यो तालिम कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

तालिमको संचालन एवं तालिमका सहभागी एवं प्रशिक्षकहरूलाई प्रचलित तालिम सम्बन्धी नर्मस वमोजिम सेवा सुविधा प्रदान गरिने छ । यस तालिममा विनियोजित रकम सहभागी तथा प्रशिक्षक, सहजकर्ता, स्रोतव्यक्ति, तालिम संयोजक, सहसंयोजन, प्रतिवेदक एवं सहयोगी कर्मचारीहरूको भत्ता, सेसन फि, हेण्डआउट्स, तालिम सामाग्री, आवास, खाना, खाजा, फिल्ड भ्रमण र सोको लागि सवारी साधन रिजर्भ भाडा, स्टेसनरी, फोटोकपी, व्यानर, प्रमाणपत्र, पानी, ईन्धन, आदिमा खर्च गर्न सकिने छ ।

तालिम सम्पन्न भएपश्चात तालिम संचालन गर्न पेशकी रकम बुझिलिने कर्मचारीले तालिमको प्रतिवेदन, बील भर्पाई तथा फोटोहरु समावेश गरी नियमले तोकेको समय भित्र पेश गर्नु पर्ने छ ।

९) फरेष्टर र सिनियर गेमस्काउटहरुको लागि वन नक्साङ्कन (Basic level) सम्बन्धी फलोअप तालिम

फिल्डस्तरमा कार्यरत फरेष्टर तथा सिनियर गेम स्काउटहरुले वन संरक्षण एवं व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरु गर्न तथा समय समयमा वन क्षेत्र र अन्य निजी वा संस्थगत जग्गाहरुको सीमाना सम्बन्धी विवाद समाधानमा सहजीकरण गरी विवाद व्यवस्थापन गर्ने क्रममा जग्गाहरुको अवस्थिति एवं साँधसिमानको एकीन गर्नको लागि वन नक्साङ्कनका तथा नक्सा अध्ययन सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान तथा सीपको आवश्यकता पर्दछ । यस केन्द्रबाट विगत वर्षहरुमा यस प्रकारका तालिम तथा तालिमका कतिपय सत्रहरुमा वन नक्साङ्कन तथा नक्सा अध्ययन सम्बन्धी ज्ञान एवं सीपको हस्तान्तरण गरिएको थियो । यस प्रशिक्षण केन्द्रले आ.व. २०८०/८१ मा संचालन गरेको तालिम आवश्यकता पहिचान गर्ने क्रममा वन नक्साङ्कन तालिम प्राप्त सहभागीहरुबाट वन नक्साङ्कन सम्बन्धी फिल्डमा काम गर्दा केही व्यवहारिक कठिनाईहरु महसुस गरी वन नक्साङ्कन तालिमको फलोअप तालिम कार्यक्रम राख्न माग गरेकाले यो तालिम कार्यक्रम राखिएको हो । यस तालिमको लागि प्रशिक्षार्थी सहभागीहरु छनौट गर्दा विगतमा यस प्रकारको तालिम लिएका फरेष्टर र सिनियर गेमस्काउटहरु मध्येबाट छनौट गर्नुपर्ने छ । तालिममा विनियोजित रकम प्रचलित तालिम सम्बन्धी नर्मस तथा सार्वजनिक खरिख ऐन नियमानुसार खर्च गरिने छ । तालिम समाप्त भएपछि तालिम संचालनार्थ पेशकी रकम बुझिलिने केन्द्रको कर्मचारीले तालिम प्रतिवेदन, खर्चको बील भर्पाई तथा फोटोहरु समावेश गरी नियमानुसारका पेशकी फछ्छौटको लागि कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने छ ।

१०) तालिम म्यानुअलहरु तयारी

वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र गेटा (कैलाली) ले विगत वर्षहरुबाटै वन रक्षक, गेम स्काउट, सिनियर गेम स्काउट तथा फरेष्टर स्तरीय ३० कार्यदिने सेवाकालीन तालिमहरु संचालन गर्दै आईरहेको छ । यो तालिम संचालनको लागि साविकको केन्द्रिय वन तालिम केन्द्र ववरमहल काठमाण्डौले तयार गरेको तालिम म्यानुअलको आधारमा संचालन गर्दै आईरहेको थियो । हाल आएर नेपालको संविधान बमोजिम तीन तहका सरकारहरु गठन भई संघीयता कार्यान्वयनको चरणमा साविकका जिल्ला वन कार्यालय तथा सो मा कार्यरत कर्मचारीहरु प्रदेशस सरकार मातहतमा आईसकेको, वन व्यवस्थापनको लागि संविधान बमोजिम तीन वटै तहका सरकारहरुको एकल तथा साझा अधिकारका सूचीहरुमा निश्चित कार्य जिम्मेवारीहरु रहेको र वन ऐन २०७६ तथा सुदूरपश्चिम प्रदेशको वन ऐन तथा नियमावली बमोजिम दिगो वन व्यवस्थापन, वन उद्यम प्रवर्द्धन,

पर्यापर्यटन, निजी वन विकास सम्बन्धमा नयाँ प्रावधानहरू लागू भएका छन् । यसका साथै हालको परिवर्तित सन्दर्भमा वन व्यवस्थापनका प्राविधिक पक्षहरूमा नवीन प्रविधी तथा सीप एवं ज्ञानहरूको आवश्यकता पर्न गएकोले साविकको तालिम म्यानुअलबाट नयाँ विषयवस्तुहरूका साथै समयानुकूल ज्ञान तथा सीपहरूको हस्तान्तरण गर्न र तालिम संचालक तथा तालिममा संलग्न प्रशिक्षक, सहजकर्ता तथा स्रोतव्यक्तिहरूलाई मार्गदर्शन गर्न नयाँ तालिम म्यानुअल तयारी गरी सोही अनुरूप वन रक्षक, गेम स्काउट, सिनियर गेम स्काउट तथा फरेष्टरहरूको लागि तीस कार्यदिने सेवाकालीन तालिम तथा वन रक्षक एवं रेञ्जर/अधिकृत स्तरीय दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिमहरू संचालन गर्नको लागि स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम बमोजिम यो तालिम म्यानुअल तयारी कार्यक्रम सम्पन्न गरिने छ । यो कार्यक्रम विनियोजित रकम प्रचलिन सार्वजनिक खरिद ऐन नियम बमोजिम परामर्श सेवा वा नियमानुसार अन्य प्रचलिन विधिबाट खर्च गर्न सकिनेछ ।

११) रेन्जर/अधिकृत स्तरीय कर्मचारीहरूको लागि GIS सम्बन्धी तालिम

फिल्ड स्तरमा कार्यरत रेन्जर र अधिकृतहरूलाई वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन तथा वन स्रोत सर्वेक्षणको लागि जि.पि.एस को प्रयोग गर्न सिकाउदै आएको भएतापनि नयां नयां प्रविधिको विकास भईरहेको हुदां यिनै प्रविधिहरू सम्बन्धी ज्ञान सीप प्रदान गर्ने उद्देश्यले यो तालिम कार्यक्रम राखिएको हो ।

यस शीर्षकको वजेट तालिमका सहभागी दैनिक भ्रमण भत्ता, प्रशिक्षण भत्ता, समन्वय भत्ता, स्टेशनरी , तालिम सामग्री, सेसन फि , हेण्डआउट, खाजा, यातायात खर्च, ईन्धन, हलभाडा, गाडी भाडा, संचार, प्रतिवेदन लेखन लगायतमा प्रचलित ऐन, नियम र नमर्सको परिधि भित्र रही लागत अनुमान स्वीकृत गराई खर्च गर्न सकिने छ ।

कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि तालिम सञ्चालन मिति, स्थान, पाठ्यक्रम तथा छलफलका विषयहरू, सहभागीको नामावली, उपलब्धी, पृष्ठपोषण र भए गरेको खर्च विल भरपाईहरू समेतको प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने छ । कार्यक्रम सञ्चालनमा वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रका प्रशिक्षक एवं आवश्यकता अनुसार सम्बन्धीत विषयका विज्ञहरूलाई समेत प्रशिक्षकको रूपमा बोलाई सार्वजनिक खरीद ऐन, नियमावली बमोजिम सेवा प्रदायक समेतबाट सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

उपलब्धीहरू: प्रदेश अन्तरगतमा कार्यरत सहायक वन अधिकृत तथा रेञ्जर पदका वन प्राविधिकहरू नयां प्रविधिको बारेमा जानकारी भई वन व्यवस्थापनको कार्यमा उपयोग गरेका हुनेछन ।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भरपाई, फोटो, आदि ।

१२ वन्यजन्तु उद्धार सम्बन्धी तालिम

प्रदेश अन्तरगतका विभिन्न क्षेत्रहरूमा हुने गरेको मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वलाई न्यूनिकरण गर्न तथा विभिन्न कारणले घाईते भएका, सङ्कटमा परेका तथा टुहुरा वन्यजन्तुहरूलाई उद्धार गर्नका लागि फिल्ड स्तरमा वन तथा वन्यजन्तुको संरक्षण तथा अपराध न्यूनिकरणमा खटिने वन रक्षक तथा सशस्त्र वन रक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरी यस्ता घटनाको व्यवस्थापनमा तत्काल खट्न सक्ने जनशक्तिहरू डिभिजन वन कार्यालयमै तयार गरी परिचालन गर्नु यस कृयाकलापको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यो कार्यक्रम शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज र राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष संगको समन्वयमा सञ्चालन गरिनेछ ।

यस शिर्षकमा विनियोजित बजेट रकमलाई सहभागीहरूको भत्ता, प्रशिक्षक भत्ता, कार्यक्रमको सहजिकरणमा खटिने कर्मचारी भ्रमण खर्च, संयोजक भत्ता, स्टेशनरी, गाडी भाडा/गाडी मर्मत, ईन्धन लगायतका शिर्षकमा खर्च गरिनेछ ।

उपलब्धीहरू: वन रक्षक तथा सशस्त्र वन रक्षकहरू मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वका विषयमा जानकारी भएका हुनुका साथै वन्यजन्तु उद्धार तथा व्यवस्थापनको कार्यमा दक्षता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

सूचक: सहभागीहरूको उपस्थिति विवरण, विल भरपाई, फोटो, आदि ।

